

The main purpose of the work is to develop and test a Self-educational Program for the formation of Sambo coaches of Professional competencies necessary for their use of Modern Technical means of training in the System of long-term training of Sambo wrestlers.

The following methods were used during the study: abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, modeling, mathematical and statistical (correlation analysis, factor analysis), experience of many years of coaching, own experience of participating in competitions of various ranks in Olympic, non-Olympic and official applied Martial Arts, etc.

As a result of empirical research, members of the research group developed and tested a Self-Educational Program for the formation of Sambo trainer's Professional competencies necessary for their use of Modern Technical means of training in the System of long-term training of Sambo wrestlers. According to the results obtained at the end of the Pedagogical experiment, we found that the level of theoretical training and practical skills of using Modern Technical teaching aids (video computer System for Biomechanical analysis of individual movements "Katsumoto", hereinafter VCS "Katsumoto") in the System of long-term training of wrestlers in the studied groups increased compared to the original data and these differences are mostly significant (Eg, $P < 0,05$). The introduction of VCS "Katsumoto" in the training process of Sambo wrestlers of group B helped to increase their competitive activity in contrast to athletes of group A, which indicates a high level of Professional competencies of coaches Eg in contrast to the studied Kg.

Key words: long-term training, biomechanical analysis, sambo wrestling, program, self-education, vocational education, technical teaching aids, technical skills, training process, martial arts.

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.81.35>

Оберемок А. М.

ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКІВ У ДИСФУНКЦІЙНИХ СІМ'ЯХ

Статтю присвячено розгляду проблеми виникнення адиктивної поведінки у підлітків. Родина як основний інститут соціалізації дитини відіграє вкрай важливу роль у становленні особистості. Вплив на дитину має як мікросередовище, тобто сім'я, так і макросередовище – суспільство.

Функціональний стан сім'ї впливає на її здатність до нормальної життєдіяльності в суспільстві та змінюється під впливом соціально-економічних умов.

Проблема дисфункційності родини є міждисциплінарною і перебуває в центрі уваги різних фахівців, таких як наркологи, психологи, психіатри, соціальні педагоги, медичні працівники.

Установлено, що порушення функціональності сім'ї призводить до дисфункційності родини, а згодом до формування адиктивної поведінки у підлітків. Адиктивна поведінка є складником девіантної поведінки. Девіантна поведінка трактується як відхилення від прийнятих у суспільстві соціально-моральних норм і цінностей, порушення процесу засвоєння та відтворення цих норм і цінностей, а також саморозвитку й самореалізації особистості в тому соціальному середовищі, до якого вона належить. Під адиктивною поведінкою розуміють поведінку, за якої особа зловживає психоактивними речовинами, що змінюють її психічний стан.

З'ясування порушень у функціонуванні родини, що детермінують формування адиктивної поведінки в сім'ях, дозволить фахівцям планувати та реалізувати корекційні технології роботи в таких сім'ях із метою усунення причин різних девіацій і адикцій підлітків.

Установлено зв'язок між впливом порушення однієї функції сім'ї на викривлення інших. Виявлено потребу у створенні соціально-педагогічного середовища для втілення корекційних технологій роботи в таких сім'ях.

Повноцінна реалізація всіх функцій у їх сукупності буде створювати умови для нормальної соціалізації підлітків у родині. Установлено необхідність створення сприятливих умов виховання дітей. Для дисфункційних родин необхідно розробляти корекційні програми та надавати простір для їх реалізації.

Ключові слова: девіантна поведінка, адиктивна поведінка, дисфункційна сім'я, функції сім'ї, наркозалежність.

Актуальність проблеми формування адиктивної поведінки у підлітків зумовлена глобальним поширенням наркотизації серед нових поколінь. Родина як основний інститут соціалізації дитини відіграє вкрай важливу роль у становленні особистості. Вплив на дитину має як мікросередовище, тобто сім'я, так і макросередовище – суспільство. Функціональний стан сім'ї впливає на її здатність до нормальної життєдіяльності в суспільстві та змінюється під впливом соціально-економічних умов. Наразі, коли Україна перебуває у постійному русі до змін, сім'я повинна швидко адаптуватися, що піддає її великим стресам, тому з'являється явище дисфункційності у родинах, що впливає на формування девіантної та адиктивної поведінки у підлітків. Зазначене вимагає наукового та практичного розв'язання проблеми, оскільки врахування порушень у функціональності родини та вчасна соціально-корекційна робота з подолання цих порушень запобігатиме формуванню адиктивної поведінки у підлітків.

Метою статті є розкриття порушень у функціонуванні сім'ї, що призводять до дисфункційності родини, а згодом впливають на формування адиктивної поведінки у підлітків.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що зв'язок між поведінкою батьків та подальшою адикцією дитини виявили у своїх дослідженнях такі зарубіжні автори, як А. Фрейд, Д. Віннікот, М. Балінта, М. Кляйн, Б. Спок, М. Маллер, Р. Спіц. В Україні в соціально-педагогічну практику термін “адиктивна поведінка” прийшов із наркології. Його зміст допрацьовано та доповнено вченими С. Кулаковим та А. Лічко [1; 2]. Далі дослідження з цієї проблеми продовжили В. Херсонський, Б. Братусь, А. Бойко, О. Удалова, С. Толстоухова, В. Оржеховська, В. Біттенський, П. Сидоров, М. Максимова, Д. Колесов, О. Пилипенко, І. П'ятницька та ін. Однак дискусійним залишається питання впливу порушень у родині на формування адикцій у підлітків, що і вимагає подальшого наукового пошуку.

Аналіз наукової і науково-методичної літератури показує, що багато дослідників [3; 4; 6; 7] вважають, що алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління – це хвороби соціальні. Психотропні речовини – це відомі адаптогени, тобто засоби, які завдяки своїй дії дають можливість людині адаптуватися до умов та вимог життя. Якщо взяти до уваги те, що діти неспроможні в нормі самостійно навчитися без втручання дорослих адаптуватися до проблем сьогодення, то необхідно вказати на вкрай валику батьківську відповідальність за соціалізацію своїх дітей та навчання їх правил і норм поведінки, тобто надання їм суб'єктності.

Розпочнемо з визначення сутності провідних понять дослідження. Адиктивна поведінка, на думку О. Безпалько, є поведінкою людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану від прийому психотропних речовин чи фіксації на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримки інтенсивних емоцій [4]. Адиктивна поведінка є складником девіантної поведінки, яка трактується як відхилення від прийнятих у суспільстві соціально-моральних норм і цінностей, порушення процесу засвоєння та відтворення цих норм і цінностей, а також саморозвитку й самореалізації особистості в тому соціальному середовищі, до якого вона належить [5].

Під адиктивною поведінкою розуміють поведінку, пов'язану з уживанням психоактивних речовин, що впливають на психічний стан людини [1, с. 9]

Зазначимо, що порушена проблема є міждисциплінарною і перебуває в центрі уваги різних фахівців, таких як наркологи, психологи, психіатри, соціальні педагоги, медичні працівники та ін. Якщо ж розглядати систематичне зловживання психотропними речовинами підлітками, слід зазначити, що цю проблему слід розглядати як психолого-педагогічну, а не медичну проблему. Це зумовлено тим, що вживання наркотиків підлітками завжди має зв'язок з іншими девіантними порушеннями поведінки. Адиктивна поведінка дорослої людини довгий час може розвиватись латентно, не заважаючи суспільному життю. У підлітків же спочатку відбувається соціальна дезадаптація, а вже потім присуджується вживання алкоголю або інших психотропних речовин [6].

Адиктивна та девіантна поведінка дитини формується як наслідок порушення функцій сім'ї. Тому з'ясування функцій родини, що детермінують формування адиктивної поведінки в сім'ях, дозволить фахівцям планувати та реалізувати корекційні технології роботи в таких сім'ях із метою усунення причин різних девіацій підлітків, зокрема адикцій.

Історичний аналіз взаємозалежності від типу керування країною та типу виховання в сім'ї дає нам уявлення про картину змін від директивного авторитарного режиму та такого ж директивного виховання в сім'ї до більш ліберального демократичного в умовах сьогодення. Так, сім'я реагує на суспільні зміни порушенням внутрішніх правил та зв'язків, що протягом десятиліть формувались та передавались із покоління в покоління, від дідів до онуків у формі сімейних цінностей, традицій тощо. Так, у суспільстві зменшилась кількість зареєстрованих шлюбів та збільшилась кількість розлучень, поширилися такі явища, як наркоманія, алкоголізм, проституція, злочинність та виросла різниця матеріальних можливостей сімей. Зазначені проблеми створюють середовище для формування дисфункціональних сімей, де функції сім'ї знецінено або втрачено або вони виконуються неналежним чином.

В. Москаленко, вивчаючи дисфункціональні сім'ї, має на увазі низьку якість виконання нею сімейних функцій і низький рівень психологічного комфорту, нездатність до продуктивного вирішення важливих життєвих ситуацій [2; 7].

Причиною дисфункційності згадана авторка вбачає співзалежність у родинах нарко- й алкозалежних. Поняття “спів залежність” уперше виникло в 30-х роках минулого століття в лікувальних закладах Америки в штаті Мінесота для узагальнення симптомів поведінки в подружніх стосунках із хворими на алкоголізм. У зв'язку з відокремленням співзалежності як явища, виникла потреба з вивчення питання щодо причин формування співзалежності, її наслідків та дефініції цього поняття. Нині фахівці [7] схилиються до думки про співзалежність як про хронічне прогресувальне захворювання. В одній із парадигм “теорії стривоженої особистості” стверджувалося, що дружина залежної особи сприяє підтримці залежності чоловіка через потреби власної стривоженої особистості. Прихильники цієї теорії описували дружин алкоголіків як хворих і таких, що потребують у подружніх відносинах хворих і неповноцінних чоловіків, за рахунок чого вони прикривають особисті проблеми.

Через деякий час уявлення про співалкоголізм доповнилося дослідженнями, які показали, що в родинах залежних від наркотиків, ліків тощо, родичі демонструють схожі патерни поведінки. Стало очевидним, що проблеми залежних від алкоголю чи наркотиків схожі та впливають не тільки на партнерів у шлюбі, а й на всіх членів сім'ї. Отже, про стан співзалежності можна говорити стосовно осіб, що перебувають у шлюбі чи близьких відносинах із людьми із залежністю; мають одного або обох батьків із залежністю; виросли

в емоційно-репресивних сім'ях [7, с. 14]. Отже, всі перелічені ознаки становлять явище дисфункційності в родині, що базуються на співзалежності її членів. Родина, в якій є ознаки спів залежності, є дисфункційною.

Розкриємо сутність та особливості порушень функціонування таких сімей. О. Карабенова вказує на дисфункційну сім'ю, як сім'ю, в якій через порушення різних аспектів сімейне функціонування систематично не задовольняє базові потреби членів сім'ї та не реалізує її основні завдання [8].

У науковій літературі описано функції сім'ї щодо основних сфер життєдіяльності родини вченими М. Мацьковецьким, А. Харчевим, В. Голофастом та ін. Ці функції, які мають глибокий історичний характер та динамічно змінюються разом із суспільством. Серед сімейних функцій Ю. Василькова, Т. Василькова Т. Кравченко виокремлюють виховну, репродуктивну, економічну, господарсько-побутову, емоційну, соціокультурну та функції соціального контролю, духовного спілкування та соціального статусу [9; 10]. Е. Ейдміллер, В. Юстицькіс поділяють функції родини на виховну, господарсько-побутову, емоційну та духовного спілкування [11].

Порушення будь-якої функції призводить до формування дисфункціональної сім'ї та розвинення адиктивної поведінки дитини [12]. До того ж порушення однієї функції призводить до викривлення інших.

Так, під час порушення виховної функції формуються девіантні вияви в поведінці дитини. Залежно від типу виховання формуються різні проблеми. За умов директивного типу виховання формування власного "Я" не відбувається за рахунок того, що батьки виховують дитину в межах "умовної любові". Такі батьки схвалюють вигідну для свого комфорту поведінку, закріплюючи її виявом любові. Слухняна дитина не заважає, виконує накази батьків, бо хоче, щоб її любили. Однак вона не має можливості формувати власну думку. Така дитина піддається впливу девіантного середовища та легко приймає пропозицію проби наркотиків. У такий спосіб діти бунтують проти батьківського контролю, доводячи батькам своїм учинком право вибору. За умов інфантильного типу виховання байдужість чи неспроможність батьків до виховного процесу призводять до порушень в емоційно-вольовій сфері дитини через нерозвиненість соціальних норм поведінки та невиконання дитиною своїх обов'язків. Така дитина сам на сам опиняється на вулиці перед вибором та часто робить його на користь цікавості до наркотиків. Наслідки такого вибору часто призводять до наркозалежності, бо такі діти гуртуються одне з одним та відчують разом єдність, якої не могли відчувати в сім'ї. Часто діти привертають увагу батьків до себе таким способом.

Викривлення виховної функції впливає також на зміни в емоційній функції сім'ї та формує нервову напруженість у дитини. Перебування її у стані постійного стресу призводить до повної або часткової відсутності почуття безпеки та захищеності. Емоційна функція дуже важлива для розвитку дитини. За рахунок того, що батьки не навчають дитину, як висловлювати почуття, або забороняють це робити такими словами, як "не плач", "не можна злитися", "не бійся", "не можна так голосно сміятися" тощо, дитина починає пригнічувати почуття, що уможлиблює накопичення напруженості та формування психічних розладів. Така дитина буде шукати спосіб зняти напруженість та, спробувавши наркотичний засіб, закріпить таку поведінку як найлегшу та найприємнішу. Психологи вважають адиктивну поведінку наслідком порушень емоційної системи.

Проблеми у вихованні порушують ще й комунікативну функцію за рахунок порушення контакту з дитиною. Такій дитині важко прийти за порадою, поділитися своїми проблемами, руйнується контакт із батьками, довіра та близькість. У таких відносинах батьки не можуть передати свій досвід дитині, навчити її будь-чому, бо дитина не сприймає авторитет таких батьків. Тому дитина, яка, наприклад, не довіряє батькам та боїться покарання, не прийде за допомогою до батьків, перебуваючи в систематичному зловживанні наркотичними засобами, тому залишається з проблемою наодинці.

Без належного виховання можна зазначити викривлення у сфері первинного соціального контролю. Така дитина не відчуває стійкості структури сім'ї, втрачає зв'язок із батьками, відповідальність за власну поведінку, соціальний контроль та набуває байдужого ставлення до оточення. Викривлення відбувається за рахунок того, що батьки порушують ієрархію відносин, коли залучають дітей до дорослих проблем. Наприклад, якщо мама постійно скаржиться дитині на свого чоловіка – батька дитини, вимагаючи розуміння, підтримки та захисту, така дитина буде відчувати незахищеність та дорослість не за роками. Та якщо у неї виникнуть питання чи залежність від наркотиків, то до батьків вона вже не звернеться.

Порушення рекреаційної функції не дають дитині сформувати вміння проводити дозвілля. Дитина шукає розваг на вулиці та знаходить розвагу в наркотиках. Відомо, що наркотик дає відчуття радості, до того ж сам пошук нагадує гру, в кінці якої дитина на сто відсотків відчує себе переможцем. Тому діти із задоволенням грають у небезпечний спосіб.

Соціалізація дитини є найважливішою функцією сім'ї. Відхилення у соціалізувальній функції доповнюють відсутністю адаптаційного потенціалу до середовища та несформованістю "Я-образу". Через залучення дитини до систем соціальних відносин формується її соціальний досвід, певні соціальні якості та риси, засвоюється і відтворюється система суспільних зв'язків. Без цього процесу дитина не зможе самореалізуватися в майбутньому, що може призвести до адиктивної поведінки у дорослому віці.

Висновки. Таким чином, ми можемо зазначити, що для того, щоб не розвивалась адиктивна поведінка у дітей, вкрай важливо приділяти увагу виконанню всіх функцій сім'ї батьками, підвищувати батьківську компетентність, створюючи сприятливе соціально-педагогічне середовище. Також соціальним педагогам та психологам необхідно розробляти корекційні заходи для сімей, які опинились в умовах сімейних дисфункцій, та надавати соціальним працівникам простір для вживання цих заходів.

Перспективними напрямками дослідження стануть питання розробки технологій соціального супроводу родини, в якій виховуються наркозалежні діти.

Використана література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання. Київ-Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
2. Кулаков С. А. Руководство по реабилитации наркозависимых: метод. реком. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 204 с.
3. Личко А. Е., Битенский В. С. Подростковая наркология : руководство. Москва : Медицина, 1981. 304 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Логос, 2003. 134 с.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения : учебное пособие для вузов. Москва : ТЦ Сфера, 2001. 160 с.
6. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1989. 255 с.
7. Москаленко В. Д. Зависимость : семейная болезнь. Москва : "Пер Сэ", 2009. 129 с.
8. Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учеб. пособ. Москва : Гардарики, 2005. 320 с.
9. Василькова Ю. В., Василькова Т. А. Социальная педагогика : курс лекций 2-е изд. стереотип. Москва : "Академия", 2000. 440 с.
10. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей : метод. реком. Київ : Держ. соц. служба, 2005. 100 с.
11. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург, 2000. 400 с.
12. Капська А. Й., Пеша І. В, Міхеєва О. Ю., Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2015. 328 с.

References:

1. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (2006) [Encyclopedia for social professionals]. 2-he vydannia Kyiv-Simferopol : Universum, 2013. 536 [in Ukrainian].
2. Kulakov, S. A. (2006) *Rukovodstvo po reabilitatsii narkozavisimykh* [Drug Addicts Rehabilitation Guide] : metod. rekom. SPb. Rech. 2006. 204 [in Russian].
3. Lichko, A. E., Bitenskiy, V. S. (1981) *Podrostkovaya narkologiya* [Teenage narcology]: rukovodstvo. M. : Meditsina. 1981. 304 [in Russian].
4. Bezpalko, O. V. (2003) *Sotsialna pedahohika v skhemakh i tablytsiakh* [Social pedagogy in diagrams and tables]: navch. posib. K. : Logos, 2003. 134. [in Ukrainian].
5. Kleyberg Yu. A. (2001) *Psikhologiya deviantnogo povedeniya* [Psychology of deviant behavior]. : uchebnoye posobiye dlya vuzov. M. : Sfera. 2001. 160 [in Russian].
6. Kon, I. S. (1989) *Psikhologiya ranney yunosti* [Psychology of early adolescence]: kn. dlya uchitelya. M. : Prosveshcheniye. 1989. 255 [in Russian].
7. Moskalenko, V. D. (2009) *Zavisimost : semeynaya bolezнь* [Addiction: a family disease]. M. : "Per Se". 2009. 129 [in Russian].
8. Karabanova, O. A. (2005) *Psikhologiya semeynykh otnosheniy i osnovy semeynogo konsultirovaniya* [The psychology of family relationships and the basics of family counseling] : ucheb. posob. M. : Gardariki. 2005. 320 [in Russian].
9. Vasilkova ,Yu. V. Vasilkova ,T. A. *Sotsialnaya pedagogika* [Social pedagogy]: kurs lektsiy 2-e izd. stereotip. M. : "Akademiya". 2000. 440 [in Russian].
10. Kravchenko, T. V., Trubavina, I. M. (2005) *Dopomoha batkam u vykhovanni ditei* [Assistance to parents in raising children] : metod. rekom. K. : Derzh. sots. sluzhba, 2005. 100 [in Ukrainian].
11. Eydemiller, E. G. Yustitskiy, V. V. (2000) *Psikhologiya i psikhoterapiya semi* [Family psychology and psychotherapy] SPb. 2000. 400 [in Russian].
12. Kapska, A. Y., Piesha, I. V, Mikheieva O. Yu., Solianyk M. H. (2015) *Tekhnologii sotsialno-pedahohichnoi roboty z simiyami* [Technologies of social and pedagogical work with families]: navchalno-metodychniy posibnyk. K. : Slovo, 2015. 328 [in Ukrainian].

Oberemok A. M. The formation of teenagers addictive behavior in dysfunctional families

The article is devoted to the problem of teenagers addictive behavior. The family as the main institution of socialization of the child plays an extremely important role in the formation of personality. The effect on the child is both the microenvironment – the family and the macroenvironment – society.

The functional state of the family affects its ability to normal livelihoods in society and changes under the influence of social economic conditions.

The problem of family disfunction is interdisciplinary and lies in the focus of various professionals such as narcologists, psychologists, psychiatrists, social educators, medical workers.

The violation of family function leads to family disfunction, subsequently, to the formation of teenagers addictive behavior is found out. Addictive behavior is a component of deviant behavior. Deviant behavior is interpreted as a deviation from the accepted in this society socio-moral norms and values, violation of the process of assimilation and reproduction of these norms and values, as well as self-development and self-realization personality in the social environment to which it belongs. Addictive behavior is the behavior in which a person abuses psychoactive substances that change her mental state.

The family disorders that determine formation of families addictive behavior, will allow professionals to plan and implement correctional technologies in such families in order to eliminate causes of various teenagers deviations and addictions.

The link between the effect of one family function violation on distortion of others is established. The need in a socio-pedagogical environment for the implementation of correctional technologies in such families is found out.

Full implementation of all functions in their entirety will create conditions for normal socialization of adolescents in the family. Necessity to create favorable conditions for raising children has been established. For dysfunctional families it is necessary to develop correctional programs and provide space for their implementation.

Key words: deviant behavior, addictive behavior, dysfunctional family, family functions, drug addiction.